

L'ingrat privilegi d'investigar

Aquest mes hem pogut assistir per primera vegada a un seminari sobre Periodisme d'Investigació, organitzat pel Col·legi. Durant dos dies seguits, un grapat de periodistes —dels que fan investigació i dels que en voldrien fer i no els deixen— hem pogut xerrar plegats sobre tot allò que envolta aquestes dues paraules màgiques: periodisme i investigació. Però l'esforç, molt valuós, d'organitzar aquest primer seminari no ens ha deixat a tots els participants prou satisfets.

Som molts els que voldríem que aquest tema es continués debatent, que totes les preguntes que van quedar sense contesta tornessin a tenir ocasió de ser plantejades i, sobretot, que poguéssim acostar-nos a aquesta modalitat periodística des d'angles més pragmàtics i més reals. Dic això perquè em va quedar la sensació d'una certa idealització al voltant del concepte, que està molt lluny d'encaixar bé amb la pràctica diària dels nostres periodistes investigadors.

Aquest article vol ser una defensa, i alhora un exponent,

deltreball arriscat que fan els investigadors.

Tinc una raó de pes per fer-ho així: si tots els que estem interessats en aquest tema —periodistes i lectors de mitjans en general— volem deixar de queixar-nos de les restriccions que patim a Espanya per investigar, de tots els impediments legals que lliguen de mans i peus els periodistes, de les dependències ideològiques i també econòmiques i financeres que suporten els nostres mitjans de comunicació, hem de començar per prendre consciència del que suposa per als periodistes investigadors fer la seva feina. Potser si ens apropem veritablement a les seves dificultats podrem deixar de veure'ls com els herois i els privilegiats del periodisme per començar a compartir i comprendre els seus mals de cap quotidians.

Feina full-time

Per tal que un periodista pugui desenvolupar amb eficàcia un treball d'investigació dins la redacció d'un mitjà cal que aconsegueixi unes condicions laborals especials, encapçalades per l'alliberament de la feina normal i rutinària que li correspondria fer en una secció del diari o revista, per poder així dedicar-se en exclusiva al seguiment dels seus temes d'investigació.

Aquestes condicions especials, lluny de ser un privilegi com algú podria pensar en un primer moment, són en realitat una necessitat bàsica inherent a la pròpia naturalesa d'aquesta modalitat. Un investigador no pot seguir un tema complex i, alhora, cobrir diàriament un espai fix de

publicació en el seu mitjà; el mateix s'ha de dir de les publicacions que tenen diferent periodicitat.

Malgrat aquesta necessitat òbvia, la pràctica professional espanyola ens fa veure que aquestes condicions no canvien de ser ben vistes pels altres companys de la redacció i fins i tot pels mateixos directores dels mitjans. Sembla com si els uns i els altres només veiessin com els periodistes investigadors entren i surten de la redacció al seu aire, passen els dies penjats literalment del telèfon, de cop i volta anul·len tots els seus compromisos per agafar un vol cap a qualsevol país insospitat, i creuen equivocadament que aquests privilegiats del periodisme viuen unes dolces i eternes vacances laborals. Res més lluny de la seva realitat.

La feina del periodista investigador no consisteix a assistir a una roda de premsa concertada previament, on els lliuraran per escrit un comunitat oficial i se'ls donarà totes les facilitats per poder enregistrar la conferència i també formular les preguntes que considerin pertinents. La informació que utilitza l'investigador, a més que no és accessible al públic i és estranya la vegada que es troba a la primera, acostuma a raure enterrada sota muntanyes de documents i desenes de converses superficials i inútils. Molts cops no podrà aconseguir una entrevista clau amb una font d'informació i haurà d'escalfar durant hores la cadira de l'antecala del seu despatx fins a esgotar-li la paciència i fer que el rebi. Altres vegades, la majoria, haurà de cancel·lar els seus compromisos, també els més íntims i privats, per

trobar-se de matinada amb una font que, de cop i volta, sent el desig d'explicar-li tota la veritat.

No és una feina fàcil, ni còmoda ni gratificant. Els que ho veuen així és perquè no han estat capaços de ficar-se dins la pell de l'investigador i mirar d'imaginar el que se sent vivint en un vertigen constant. D'acord, si voleu, que no s'ha de fixar cada dia a una hora més o menys fixa, però segurament es treballa molt més de les sis hores que preveu el conveni laboral. D'acord també que, en funció dels temes que s'investigui, es té l'oportunitat de viatjar a l'estranger i d'organitzar-se la feina a la manera de cadascú, però quasi sempre aquests viatges resten molt lluny d'assemblar-se a un viatge de plaer.

En els mitjans on el periodista investigador forma equip amb altres persones, el treball pot ser més comfortable o més estimulante, però no per això menys esgotador. Des del moment en què són dues o tres persones les que treballen un mateix tema, els pot passar com a l'equip d'investigació de "Cambio 16" que des de 1983 mantenen una cadència de publicació *setmanal* i això vol dir un ritme de treball molt, molt fort. D'altra banda, deixem-ho clar, fer periodisme d'investigació origina una sèrie de despeses que resulta ridícul pretendre cobrir amb el sou i les dietes habituals d'un redactor.

Temps i diners

El periodista investigador necessita essencialment molt temps. Temps per documentar-se a fons sobre el tema en què està treballant, temps per trobar la documentació adient en tots els arxius a què pugui accedir, temps per parlar amb totes les possibles

fonts d'informació, temps per verificar totes les dades —també les més petites i insignificants—, temps per entrevistar-se amb els principals implicats en la investigació, per tornar a revisar tota la informació, per escriure l'article, per passar les pertinents supervisions, per publicar el treball... Quant de temps es necessita per fer tot això? Un dia? Una setmana? Un any?

Per fer-nos una idea clara mirem d'imaginar-nos el temps que ens pot portar desenvolupar tota aquesta feina amb un tema senzill i de fàcil documentació, per exemple, les activitats d'una institució benèfica. Suposem també, per facilitar més les coses, que aquesta institució imaginària no té res especial per amagar i que, en conseqüència, no posarà impediments per facilitar-nos tot el material documental que li demanem.

Quasi amb tota seguretat, no podrem ajuntar tota la informació i parlar amb totes les persones representatives de la institució abans de deu dies de dedicació exclusiva al tema. Si a això hi afegim el fet que el periodisme d'investigació es defineix precisament per donar a conèixer irregularitats o activitats il·legals que algú vol amagar a l'opinió pública, aleshores haurem de creure que el temps d'investigació serà superior a aquests deu dies.

Potser les persones amb les quals necessitem parlar no es mostraran massa d'acord a fer-ho si saben que anem darrera de fets que diuen mal de la institució o d'elles mateixes. Potser haurem de passar dies fins a arribar a tenir una bona font d'informació en l'interior de la institució que ens expliqui una versió objectiva dels

fets i ens faciliti documentació adient. En tot cas, el que és segur és que el periodista que cobreix l'actualitat informativa no pot dedicar tot aquest temps a un sol tema perquè el seu treball forçosament s'ajusta a les pautes horàries que li marca el tancament d'edició, i d'aquí neix la necessitat que existeixin periodistes investigadors que s'ocupin d'aprofundir en aquests altres temes més punyents.

Ara bé, la conseqüència immediata de permetre a un periodista dedicar tot aquest temps a seguir un sol tema no té una traducció per a l'empresa periodística en termes de diners. En primer lloc, el periodisme d'investigació suposa pagar un sou a un professional, o a més d'un, que no dona resposta al problema diari d'omplir les pàgines de la publicació. En segon lloc, dur a terme una bona investigació exigeix unes dietes elevades: desplaçaments i estades en els llocs on s'ha d'investigar —és molt important l'observació directa—, manteniment de la imatge adient per facilitar la relació amb les possibles fonts d'informació, pagament de la informació en determinats casos excepcionals, despeses telefòniques, despeses per mantenir les bones relacions amb els informants valuosos, etc.

Tot això es tradueix en un pressupost d'investigació que no té res a veure amb el d'un periodista que cobreix l'actualitat informativa de cada dia. I per aquesta raó molts editors i directors de mitjans encara avui no estan disposats a acceptar aquesta modalitat periodística com una tasca bàsica i insubstituïble per oferir als lectors un correcte servei informatiu.

Els miraments de les empreses

D'altra banda, les relacions que s'estableixen entre els periodistes investigadors i les empreses periodístiques acostumen a presentar algun altre problema. Per exemple, és habitual que els articles d'investigació passin el garbell no només del redactor en cap responsable d'aquesta secció i del corresponent secretari de redacció, sinó també de l'advocat de l'empresa i del mateix director. Atès que la informació continguda en aquests articles sempre és molt delicada, en el sentit que existeix un percentatge molt alt de denúncia contra persones, grups o institucions públiques, el més normal és que un advocat revisi el redactat final dels textos abans de la publicació definitiva per mirar d'eliminar, o reduir, al mínim, el risc de querelles contra els periodistes o contra l'empresa per suposades calúmnies o injúries o per l'ara delictes de moda contra l'honor i la imatge.

Aquestes precaucions poden provocar recels entre els mateixos periodistes investigadors, que veuen com les empreses, atenent a la dinàmica accelerada de denúncies i querelles dels últims anys, prefereixen tenir a la mà proves documentals per portar davant un jutge en cas de problemes amb la Justícia i no es conformen amb la ja tradicional contrastació de totes les dades en tres fonts independents.

Els free-lance

Un altre problema és el que afecta els periodistes investigadors que volen treballar per lliure, com a free-lance, en un intent de garantir la seva independència respecte a les

empreses. En aquest cas encara tenen més dificultats per aconseguir la informació que cerquen perquè no disposen dels mitjans tècnics gratuïts que els ofereixen els mitjans de comunicació i les seves queixes es dirigeixen més cap a l'aspecte crematístic de la seva feina. Diuen que està molt mal pagada i que no cobreixen les despeses obligades per poder investigar. Actualment els pocs que encara treballaven d'aquesta manera han hagut de vendre la seva independència a la primera publicació que els ha volgut contractar com a redactors.

I què podríem dir dels futurs periodistes que somien amb dedicar-se a investigar pel seu compte? Doncs que, si no són professionals prestigiosos —i això és impossible perquè tot just acabaran de començar la seva carrera—, difícilment aconseguiran que cap mitjà els publiqui els seus articles d'investigació. La raó més forta que tenen els directors per rebutjar-los és, tot just, que són molts els riscos que hauran de córrer per imprimir un article de qui només en coneixen el nom i no si la seva manera de treballar la informació és seriosa i professional.

Reivindicacions i entrebancs

A hores d'ara els pocs periodistes investigadors que treballen a Espanya ja han començat a formular algunes reivindicacions urgents. Unes depenen exclusivament de les empreses periodístiques; altres superen l'àmbit purament material del tema i només es podran resoldre mitjançant una reconsideració global per part dels poders públics —legislatiu, executiu i judicial— de la funció

social que han de desenvolupar els mitjans d'informació dins d'un sistema polític democràtic.

Les més urgents, malgrat tot, van dirigides cap als directores dels mitjans. Fins i tot en les publicacions on s'està fent periodisme d'investigació —molt més en aquelles on no es fa— sembla que els grups directius en general estan molt lluny de les tècniques i de les necessitats que comporta la pràctica d'aquesta modalitat periodística.

Com es desprèn del qüestionari que vaig dissenyar per a la meua tesi doctoral sobre aquest mateix tema, pràcticament cap dels directores de mitjans escrits que el van contestar (400 en total) coneix amb exactitud les tècniques d'investigació que un periodista utilitza o fins i tot el tipus de temes més idonis que poden ser seguits aplicant aquesta metodologia. Aquesta conclusió no surt solament de l'esmentat qüestionari, sinó que també és una de les queixes principals que m'han fet saber els mateixos periodistes investigadors amb els qui he anat parlant al llarg dels últims quatre anys.

Podeu imaginar ara el que passa amb els diaris i revistes que ni tan sols fan aquest tipus de periodisme: la ignorància entorn del tema és quasi absoluta; fins i tot he trobat alguna resposta que diu que a Espanya no hi ha temes per investigar i que, per tant, no necessitem aquest periodisme "luxós i car". I d'aquestes respostes no podem deduir un hipotètic desconeixement del concepte de periodisme d'investigació, ja que el 100% dels enquestats va estar d'acord definir-lo com un periodisme seriós, crític i ben documentat.

Aquesta realitat no fa més que

generar dificultats pel periodista *abans, mentre i després* de finalitzar el seu treball. Abans de la investigació sol tenir problemes amb la direcció del mitjà per negociar les propostes d'investigació; fins i tot, en alguns casos, aquestes propostes poden venir de la mateixa direcció —és el cas de "El País"— i no del periodista, que és en definitiva qui millor pot conèixer les possibles dificultats de la investigació i les probabilitats aproximades d'èxit i de fracàs del seu treball.

L'assistència empresarial

Mentre dura la investigació, les dificultats són purament materials i econòmiques. Per exemple, les dietes no sempre arriben perquè el periodista pugui fer el seu treball amb folgança. En aquest sentit, una de les reivindicacions més importants per als investigadors és la creació d'una mena "d'equip de producció" que s'encarregui de totes les qüestions mecàniques de la feina. Un equip que resolgui, satisfactòriament, temes com la preparació dels viatges, comprovació dels horaris de vols, mitjans de transport disponibles, acreditacions en institucions nacionals i estrangeres, reserves d'hotels, etc. Dit d'aquesta manera pot semblar un luxe excessiu, però en la pràctica no deixa de ser una necessitat molt sentida pels periodistes investigadors, que ja comencen a acusar en la seva salut les petites o grans angoixes de la mecànica burocràtica de la seva tasca.

Aquest mateix equip de producció podria encarregar-se de l'elaboració i actualització de l'arxiu personal dels periodistes. Tots els que portem algun tipus

d'arxiu personal sobre qualsevol tema que afecti el nostre treball sabem molt bé les hores que hi passem retallant notes de premsa, catalogant temes, relacionant noms, obrint carpetes, fent cronologies, índexs, subíndexs, etc. Tal com funciona aquest país, l'arxiu personal és obligat per al mateix periodista —l'arxiu del mitjà pel qual treballa no acostuma a resoldre-li els seus problemes de documentació específica—, si és que no vol perdre un temps molt important a recuperar informació que en el seu moment no va classificar ordenadament en el seu arxiu de treball.

El fantasma de les querelles

Quant a les dificultats que acostuma a tenir el periodista investigador després de publicada la investigació, entren ja en l'altra gran reivindicació que esmentàvem: la dirigida específicament als poders públics.

Ni un sol dels nostres periodistes investigadors s'ha salvat d'aparèixer, almenys una vegada en la seva trajectòria professional, com a querellat o demandat per causa dels seus articles. Fins a un cert punt això és inevitable que passi, atès que tot ciutadà té dret a defensar-se jurídicament del que consideri que el perjudica. Però el que és greu és que siguin aquests mateixos denunciants o querellants els qui acostumen a negar-se a dialogar obertament amb els periodistes i, per tant, a rebatre la seva investigació cara a cara, amb proves documentals, quan aquests intenten posar-s'hi en contacte abans de publicar un article que els acusa.

Donat que la legislació sobre premsa és molt restringida —en

especial la que es refereix als drets d'informació i d'expressió, en comparació amb el que hi ha legislat sobre altres drets paral·lels com poden ser tots els personals—, els jutges es veuen constantment obligats a una tasca d'interpretació dels textos legals que no sempre conclou amb la lliure absolució del periodista.

Des del moment en què no és prova suficient per als tribunals, per exemple, el fet d'haver contrastat la informació en tres fonts independents —i més quan totes aquestes fonts resten en l'anonimat a l'empar del secret professional—, ni la presentació d'una cinta enregistrada on es recull una conversa acusatòria, ni la fotografia il·lustrativa del que es denuncia en l'article —la versió oficial és que tant les cintes com les pel·lícules són de molt fàcil manipulació tècnica, la qual cosa també és ben veritat—, el periodista sovint té totes les de perdre en aquests plets.

D'altra banda, el periodista investigador reivindica —tot i que sigui en silenci i amb expressió frustrada en els ulls— que la seva feina serveixi per a quelcom. I dic que ho fa en silenci perquè sap molt bé que el seu objectiu s'esgota informant l'opinió pública i que no pot esperar gaire més en resultats o intervencions en els fets que denuncia per part de les autoritats competents. Malgrat aquest convenciment, és ja habitual veure el periodista superant el sentiment de tristor per caure de ple en la sensació d'a fartament que produeix el fet d'investigar un mateix tema durant mesos, denunciar les mateixes coses i les mateixes persones, i comprovar que el seu treball no està servint per res.

Si alguna funció social han de

complir els mitjans de comunicació —a més de mantenir ben informada l'opinió pública sobre els fets d'actualitat— és la de prevenir dels funcionaments incorrectes del sistema; però perquè aquesta prevenció sigui efectiva cal que algú més intervingui en el procés.

Un futur poc clar

A l'últim, el periodista investigador també reivindica més companys que comparteixin el seu interès per la investigació; més equips i més periodistes independents que orientin la seva feina cap a aquesta modalitat. Personalment tinc constància que hi ha prou periodistes molt ben disposats a dedicar-s'hi; però les empreses periodístiques, les propietàries dels mitjans de comunicació, no sembla que vulguin compartir fins al dia d'avui aquesta reivindicació —molt més quan han comprovat que mantenir periodistes investigadors en les seves plantilles no fa augmentar les vendes dels seus productes.

En aquesta actitud, i en general en totes les anteriors reivindicacions fins ara no satisfetes, hi ha un gran perill implícit que se'ns està passant per alt. Després d'uns pocs anys fent periodisme d'investigació en el nostre país, els periodistes —que continuen sent els mateixos que van iniciar aquesta feina— comencen a estar esgotats, desanimats i dolguts. La seva vanitat personal, si és que en tenien, ja està satisfeta: ja han aconseguit investigar en un bon grapat de temes tabús. I les seves ganes de continuar massa temps amb aquest treball dur i malagrat cada cop són més minses.

Si les empreses no els ajuden

més en la seva feina, si no es creen nous equips d'investigació, si els poders públics no són més comprensius i més respectuosos amb la seva tasca, si no s'engega aviat una legislació sobre premsa clara i flexible, si el secret professional i la clàusula de consciència no es desenvolupen en el corresponent text legal, si no es fomenta més la solidaritat col·legiada entre tots els periodistes investigadors, si no passa res de tot això en un termini curt de temps, podríem assistir a la fi d'una modalitat periodística necessària i obligada per al bon funcionament de qualsevol societat que es complaigui a dir-se democràtica. Per vocació i responsabilitat professional, s'ha de lluitar per que això no arribi mai.

Montse Quesada

Doctora en Ciències de la Informació
Professora de Periodisme d'Investigació
a la Universitat Autònoma de Barcelona